

OWAIMER OLIVER

„El is érkeztünk a közhelyekig”

MARKÓ BÉLA: A HAZA MILYEN?

Markó Béla előző, *Egy mondat a szabadságról* című verseskötetét jelentős kritikai elismerés fogadta a tavalyi évben. Ez elsősorban annak köszönhető, hogy a szerző roppant termékenységű haiku- és szonettköltészetét összetéveszthetetlen stílusú, a közéletiséget személyességgel vegyítő szabadversei váltották fel, amelyek – úgy veszem észre – a mai pályakezdő, fiatal költőgenerációra is hatással vannak. Az idén megjelent *A haza milyen?* is ahhoz a szabadvers-áradathoz csatlakozik, mely talán a 2017 augusztusában megjelent *Bocsáss meg Ginsberg* című kötettel lépett ki medréből, s szakította át gátjait, az előzménynek tekinthető *Csatolmány* (2013) és *Kerítés* (2016) című kötetek után.

A könyv ciklusszerkezete megegyezik az *Egy mondat... és a Bocsáss meg...* című kötetekkel. Mindhárom könyv egy-egy nyitóverssel indít, majd öt ciklusra tagolódik, amelyek ügyesen felépített motívumrendszert működtető, tematikailag elkülönülő-összemosódó, finom átmenetekben formálódó, konstans átjárásokat biztosító, sajátosan oszcilláló egységet alkotnak. Egy korábbi kritikámban az előző két könyvet egymás párjaként értékeltem, ezúttal esetleg a kötet-trilógia értelmezési lehetősége is felmerül. Ugyan a *Bocsáss meg...* egy tetemes részét még formaversek alkotják, *A haza milyen?* egyetlen kötött formájú, *Csak a járvány örök* című költeménye (a tematikus, motívikus, stilisztikai, szerkezeti hasonlóságok mellett) verstani szempontból is összekapcsolja a két könyvet, ugyanis a korábbi kötetben található *Délutáni fohász* című, magyarosan is ütemezhető (4/4 és 5/3 tagolásban), jambikus nyolcasokba szedett verset idézi.

Az új könyv címe kissé félrevezető, és talán az előző sikerkötethez való kapcsolódás szándékával is magyarázható. Ugyanakkor a címadó vers érzékletesen rávilágít az új kötetben megfigyelhető elmozdulásokra. Ezúttal a hazafias, közéleti tematika helyett a kötetegész lírai énjének versekből kirajzolódó életútja

Kalligram Kiadó
Budapest, 2021
157 oldal, 3500 Ft

s annak elbeszélhetősége, a szerzett tapasztalatok és tanulságok megoszthatósága kerül középpontba. A politika, a forradalom, a szabadság témakörei ebben a könyvben is megjelennek, azonban inkább már egy versekben felelevenített életpálya meghatározó részeként. Ahogy a szerző is utalt rá egy interjújában, a verseskötet (egy része) akár egyfajta lírai fejlődésregényként, verses emlékiratként is értelmezhető.

A kötet elején először a gyermekkori képei (illetve szavai és hangjai) elevenednek meg különböző jelenetekben, majd a lírai én közéleti munkásságával és annak tanulságaival vet számot. Az első két versciklust összekötő *Csak tetők* című költeményben a lírai beszélő a politikai karrierje csúcspontján éppen a gyermekkori értékrendjével, illetve a sikerhez vezető út morális és identitásbeli változásaival-vesztéseivel szembesül. „Nem jó itt fent. Szeretnék lent lenni ismét. Ahol / belépés, kívánság, megtorpanás, míg arra vágyunk, / hogy eljutunk. Feljutunk. Odaérünk.” (35) Mint látható, a múlttal való találkozás rendre valamilyen jelen idejű reflexiót vált ki. Olykor kizárólag egy-egy ilyen kontemplatív szólam alkotja a költeményt. Előfordul, hogy e valamólyas és bölcselkedő szólam terjengősséggel párosul, s a versek didaktikus zárlatba torkollanak. Többnyire azonban a lírai beszélő képes absztraktabb keretbe helyezni, vagy váratlan asszociációs összefüggésben értelmezni az elbeszélteket. Mivel a költemények egymás utánjából áll össze a kötetbeli én életútjának narratívája, a kompozíció sokrétűségéhez hozzájárul, hogy a versek olykor szemantikai többlettel is gazdagítják egymást: például a romániai forradalomról szóló *Erotika* szépen összeolvasható a lírai én egy gyermekkori „lázadását” megörökítő *Menedékkal*.

A további ciklusok a múlt összegzése után a jelenre és a jövőbe tekintenek, melyekhez szorosan kapcsolódik az elmúlás nyugtalanító gondolköre. A harmadik, *Kezdek kilátni* című verscsoportban a korábbi retrospektív ciklusok jelenben gyökerező lélektani mélységei ábrázolódnak: „Verset írok az emlékekből, / amelyeket meggyűjtöttem eddig, és most / felélem őket. [...] vágom magam alatt / a múltat. Ez az átrendezés izgat. Hogy nem / a jövő fogy, hanem a múlt.” (*Lépesméz*, 95) A költemények meghatározó alapélménye a járványhelyzet: például az arcokat eltakaró égszínkék maszk is beépül a kötet komplex (borítóval is kapcsolatot teremtő) motívumkészletébe. Gyakoriak a tagadó szerkezetű nyitányok, hiszen a verscsoport a közelítő halál tükrében lezajló perspektívaváltást, a „*Békés átmenet*” tapasztalatát rögzíti, melyre egyszerre jellemző egyfajta nyugodt bölcsesség és érzékeny megilletődöttség. Éppígy a ciklus címe is (legalább) kettős jelentéssel bír: egyaránt utal a lírai én tapasztaltságára, józan életszemléletére és a halál fenyegető közelségére. A negyedik ciklusban a lírai beszélő saját alkotói életútja kerül előtérbe: a költeményeket a tisztelt költőelődökkel és a (gyakran már elhunyt) pályatársakkal való lírai párbeszéd, a költészet szerepén és hasznán való töprengés, a „megtettem-e mindent”-szerű kérdésfelvetések jellemzik. A ciklus címét adó *Párhuzamosok* például – áttételesen – a nyomhagyás és a zseniális, egyedi, maradandó műben való „továbbélés” illúziójával, a hagyaték dilemmáival számol el: „vajon tényleg attól lesz-e értelme / az életünknek, ha végül sikerül / megalkotnunk egy minden szempontból / egyedülálló nem-euklideszi geometriát?” (103) E kérdéskör alapozza meg az utolsó verscsoportot, amely az emberi kapcsolatok jelentőségéről, a megbékítő „hazatalálás” egyetemes szükségéről al számot. Ezek a versek a szeretet fogalmát járják körül, melynek a közösségi solidaritás, a (járvány miatti) társadalmi elidegenedés, a család, a krisztusi szeretet, a hitvesi szerelem, a szexualitás, a halottakhoz való viszony mind-mind egy aspektusa –, s egyúttal reflexiók a korábbi versekben felvetett problémákra. Az *Allegória* című költemény a szerző

előző köteteiből már jól ismert lírai hőst, a hajléktalan Annát búcsúztatja, aki a járványhelyzet alatt hunyt el. A kötet legrövidebb verse, a cikluscímadó *Téli kívánság* a rigók társas életén keresztül ábrázolja a lírai én egyre erőteljesebben megnyilvánuló hétköznapi, mégis univerzális érvényű szeretetigényét.

Az első két ciklus kapcsán említett reflexív, tanulságlevonó szólamok a felidézett emlékekről az emlékező alakjára és az emlékezés aktusára irányítják a figyelmet. Markó irodalmi nosztalgiájának, lírai memoárjának jellegzetes poétikai kérdésfelvetése, hogy az eltérő tapasztalatok és ismeretek dacára vajon mások számára is jelentéssé és relevánssá rendezhető-e egy életút emlékei és tanulságai, vagy ezek a nyelvi megformálás által elkerülhetetlenül érthetetlen és hozzáférhetetlen nosztalgiává, esetleg banalitásokká ürelednek. Mindez expliciten (és kissé didaktikusan) fogalmazódik meg a *Könny* című versben: „ez az igazi férfiasság, őszintén beismerni, / hogy érzel valamit mégis, ha arra gondolsz / mennyi mindent feláldoztatok azért, / ami lassan-lassan fedésbe merül, / legfeljebb nektek számít még valamit” (54). A lírai én nyelvi érzékenységéről tanúskodik, hogy számára a szavak alakjai és szemantikai jegyei a múlt konstitutív részét képezik: „Pionír? Tudom, úttörőnek kellene mondanom, / hogy mindenki megértse, de ez mégis egy másik / gyermekkor, bár tapasztalataink hasonlítanak. / Nem lehet elválasztani a gyermekkort a szavak / hangzásától. A dallamtól. A betűktől sem.” (*Dobpergés*, 29) Elégikus hangütésben észrevételezi, ahogy a gyermekkorhoz tartozó jelentések egyre inkább kikopnak a kommunikatív emlékezetből: „Odatette főni / a friss tejet a kályhára. Lassan már ezt is / el kellene magyarázni, hogy mit jelent. / [...] Nem tudom másképpen / mondani ezt sem, hogy istálló. Visszavisz / a szó oda, ahonnan inkább távolodni / szeretnék. Vagy mégsem.” (*Báránnyfelhő*, 23) „Csak most esik le nekem / a tantusz, ha érti még valaki ezt a szólást. / Ő értené nyilván.” (*Álom a költészetről*, 44–45) Mint látjuk, a nyelv konszenzualitására utaló reflexiók sem oldják fel a múlt elbeszélhetőségének problémáit: a lírai én nosztalgizáló pózba merevedik, s a nyelv szemantikai túltelítettségével-kiüresedettségével kell megbirkóznia. Nem véletlen, hogy a második ciklus záró költeménye már önmaga banalitására is reflektál: „A lassú, / folyamatos változás maga az élet. / Ezzel el is érkeztünk a közhelyekig, / innen már csak bölintés, sóhajtás, / elhallgatás, félrefordulás.” (*Pamflet*, 65) A közhelyesség kérdése központi szerepet tölt be a továbbiakban: a harmadik ciklus arra tesz kísérletet, hogy a létezés hétköznapi és egyetemes kérdéseit értelmező, széles körben elterjedt gondolati alakzatokat szemantikailag átlényegítse, s az általánossá válásuk miatti űrt újra jelentésekkel töltsse fel. „Nyilvánvaló, hogy csak a múltból lesz / jövő. Közhely, szóba sem kellene hoznom. / Ám kénytelen vagyok továbbgondolni / ezt is, mint annyi mindent az utóbbi időben” (*Lépesmész*, 95). Markó „kései lírája” (mely bizonyos értelemben valamennyi hosszú kort megelőző költői életútnak természetes hozadéka, ugyanakkor az irodalomtörténet-írás által alkotott konstrukció) azonban mintha nem a Hernádi Miklós-féle „visszаметszett redundancia” eszközével küzdene a közhelyek ellen, hanem analitikus és empirikus módon közelítve írja körül és szét őket, mint a kontempláció látszólagos célját és ürügyét: „Nem az első, hanem az utolsó mondatot / kell tudni mindig, [...] / [...] tehát természetesen nem árt, ha / az a látszat, hogy minden előző mondatoddal / ahhoz a legutolsóhoz próbálsz / közelebb kerülni [...] / [...] de ha kiválasztottad azt a határos, / tulajdonképpen közhelyes mondatot, úgyis / másképpen fogsz élni, mert tudod a végét.” (*Retorika*, 69–70) Ahogyan arra a cikluscímadó, már idézett *Párhuzamosok* is utal, a negyedik verscsoport is szorosan kapcsolódik a közhely kérdéséhez, hiszen alapvető

felismerése az új, eredeti és példátlan alkotás előállításának reménytelenségéé. Az egymástól való kölcsönös függés, a dialogicitás (mint a művészet létmódja) vezet el az utolsó ciklusban fókuszba kerülő, feltehetőleg legnagyobb közhelyhez, a szeretethez: „talán segíthet egy másik / gyakori közhely is, a szerelem.” (*Előjáték*, 139) Talán az sem véletlen, hogy a könyv utolsó, címadó költeménye számomra mintha Tamási Áron regénytrilógiájának szállóigévé, iskolai műsorok frázisává redukálódott „Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne.” mondatát idézné. Ahogy a korábbi kötetekben a közéleti beszédmódhoz kapcsolódó kliséket, úgy ezúttal a létösszegzés és számvetés hagyományos retorikai és gondolati toposzait sikerült érvényes és megindító költészetté formálni.

Megjegyzendő, hogy Markó lírájának létösszegző és értékszembesítő jellege már az előző kötetekben is hangsúlyos volt. *A haza milyen?* leginkább a precízen kidolgozott kötetelrendezésével tudja újszerű fénytörésbe helyezni a korábról már ismert tematikai és poétikai megoldásokat, melyek tulajdonképpen nem jelentenek különösebb újdonságot az életmű egészét tekintve. Meglepetésként hat viszont az olyan memoárszerű költemények megjelenése, mint a *Csak tetők* vagy a *Részlet egy emlékiratból*, amelyben a lírai én a „*könyörtelen pártelnök*” (42) szerepében mutatkozik meg. Végetül ismét utalnom kell arra, hogy a könyv nem mentes némi terjengősségtől, monotonitástól, didakszisztól. E túlírtág eklatáns példája lehet a *Helyfoglalás* című vers. Az utolsó előtti strófájának zárómondata az emberi lét ideiglenességét, monotonitástól, didakszisztól. E túlírtág eklatáns példája lehet a *Helyfoglalás* című vers. Az utolsó előtti strófájának zárómondata az emberi lét ideiglenességét, ember és természet viszonyát, az élet ciklikusságát, a lírai beszélő egyfajta panteista létszemléletét összegzi – remek zárata lehetne a megragadó képeket működtető, érdekesítően felépített költeménynek: „mert [az ember] a varjaktól, galamboktól, verebektől, / de legfőképpen Istentől veszi el a helyet.” (86) Csakhogy a szerző még hozzátold egy versszakot, melynek befejezése a műegész szempontjából kifejezetten redundáns, s funkciója leginkább abban merül ki, hogy újramondja, s az olvasó helyett értelmezi a korábban leírtakat: „Ma már tudom, hogy nem én fogok később / hiányozni onnan, hanem a holdvilág, a napfény, / Isten és a madarak hiányoztak eddig.” (86) Ezek a – talán csak az előző munkák tükrében feltűnő – melléfogások azt a baljós sejtelmet keltik a későbbiekre nézve, hogy Markó egykori automatizált, grandiózus és monolitikus terjedelme miatt kissé egyhangúvá váló „szonettgépezetét” most egyfajta szintén mechanikusan termelő „szabadversgépezet” válthatja fel. De ezeket a sejtelmeket hessegessük el.